

Список литературы

1. Ольшевская, И.Е. Анализ результатов вариантов проведения лекционных занятий по физике с курсантами УО «Военная академия Республики Беларусь» / И.Е. Ольшевская, Е.Л. Карпович // Педагогические инновации: традиции, опыт, перспективы: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Витебск, 12–13 мая 2011 г. / Вит. гос. ун-т ; редкол.: Н.А. Ракова (отв. ред.) [и др.]. – Витебск: УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2011. – 263 с.
2. Марковникова, Н.В. Оптимизация чтения лекций по высшей математике в УО «Военная академия Республики Беларусь» / Н.В. Марковникова, Е.Л. Карпович // Высшая школа: проблемы и перспективы : 10-я Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 10 нояб. 2011 г. В 2 ч. Ч. 2. – Минск: РИВШ, 2011. – 318 с.

КАМУНІКАТЫЎНА-ДЗЕЙНАСНАЕ НАВУЧАННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ІНАВАЦЫЙНАЯ ТЭХНАЛОГІЯ

С.В. Мартынкевіч

Віцебск, УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”

Уводзіны. Канцэпцыя моўнай адукацыі разглядае як адзін з прыярытэтных кірункаў у методыцы навучання беларускай мове камунікатыўна-дзейнасны падыход, асноўная мэта якога – навучанне маўленчым зносінам, развіццё творчых здольнасцей вучняў, актывізацыя іх пазнавальнай дзейнасці, авалоданне нормамі культуры маўлення. Мэта артыкула – разгледзець інавацыйныя формы, якія рэалізуюць задачы навучання беларускай мове на сучасным этапе развіцця моўнай адукацыі.

Матэрыялы і метады – аналіз навуковай літаратуры, педагогічны эксперымент, вывучэнне і апрацоўка педагогічнага вопыту і вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў.

Вынікі і іх абмеркаванне. У сучаснай моўнай сітуацыі пры навучанні беларускай мове на першы план павінна выступаць камунікатыўная функцыя мовы. Згаданае палажэнне з’яўляецца вельмі важнай акалічнасцю з прычыны таго, што ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму вучні аказваюцца нематываванымі да выкарыстання беларускай мовы ў якасці сродку зносін. Адсутнасць маўленчай практыкі ў рэальным асяроддзі (сямейна-побытавыя зносіны, суразмоўніцтва з аднагодкамі), недастатковы камунікатыўны патэнцыял сродкаў навучання прыводзіць да таго, што пры сістэмным вывучэнні беларускай мовы камунікатыўныя ўменні і навыкі застаюцца на нізкім узроўні.

На думку даследчыкаў (М.І. Жынкiна, М.Р. Львова, А.К. Маркавай, М.Г. Яленскага і інш.), камунікатыўнае развіццё вучняў вызначаецца развіццём уменняў ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці – аўдзіраванні, чытанні, гаварэнні і пісьме. Пры гэтым адбываецца ўдасканаленне маўленчых механізмаў, узбагачэнне слоўніка, засваенне граматычных правіл, авалоданне спосабамі фарміравання і выражэння думкі. Таму пры камунікатыўна-дзейнасным навучанні беларускай мове *адукацыйная тэхналогія* павінна быць асобасна арыентаванай, складацца з сукупнасці навучальных кампанентаў і з’яўляцца сістэмай “навукова абгрунтаваных дзеянняў і аперацый у іх пэўнай паслядоўнасці як цэласны педагогічны акт: матывацыйна-мэтавы, зместава-працэсуальны, кантрольна-ацэнны” [1, 127]. Змест кожнага з названых складнікаў распрацоўваецца з улікам наступных патрабаванняў да арганізацыі камунікатыўна-арыентаванага

навучання мове: камунікатыўныя паводзіны настаўніка ў час навучання; распрацоўка заданняў, якія вызначаюць стварэнне выказванняў у працэсе суразмоўніцтва ў розных сферах сацыяльнага жыцця; сітуацыйнасць навучання як сродак стымулявання маўленчай дзейнасці і развіцця маўленчых уменняў; перавага маўленчых практыкаванняў з мэтай засваення граматычнай формы і яе функцыі ў маўленні; стварэнне для вучняў спецыяльных умоў, “у якіх яны прымалі б удзел у дзейнасці, а сама дзейнасць была б значымай для кожнага, адбывалася б у межах канкрэтных жыццёвых сітуацый” [2, 31].

На матывацыйна-мэтавым этапе разам з усведамленнем вучнямі задач навучання адбываецца “пабуджэнне да вучэбнай дзейнасці, звязанай з задавальненнем патрэб у практычным асваенні моўнага матэрыялу, неабходным ім для дасканаллага валодання маўленнем” [1, 128]. Задача настаўніка – сфарміраваць у вучняў патрэбу выказацца ў вучэбнай камунікатыўнай сітуацыі.

Зместава-працэсуальны этап звязаны з вывучэннем моўных тэм і накіраваны на ўсведамленне камунікатыўнай значнасці матэрыялу, а не на фармальнае вывучэнне правіла. Асноўнымі метадычнымі сродкамі навучання беларускай мове з’яўляюцца тэксты, бо “камунікатыўная кампетэнцыя можа быць сфарміравана толькі на ўзроўні тэксту” [3, 7]. На іх аснове распрацоўваюцца практыкаванні, у якіх тэкст становіцца аб’ектам аналізу і вынікам камунікатыўна-маўленчай дзейнасці незалежна ад таго, якая моўная тэма вывучаецца ў кожным канкрэтным выпадку. Тэкст як узор дакладнасці, выразнасці, вобразнасці маўлення дэманструе стылістычныя магчымасці слова. На нашу думку, прадметны змест тэксту павінен утрымліваць актуальную для вучняў інфармацыю, дзякуючы якой будзе адбывацца як экспліцытнае, так і ў некаторых выпадках імпліцытнае засваенне маўленчай тэорыі, камунікатыўных стратэгий і формул маўленняга этыкету. Пры гэтым пашыраецца ўяўленне вучняў пра сферы функцыянавання беларускай мовы ў сацыюме, засвойваюцца правілы вербальных паводзін ў час суразмоўніцтва.

У адпаведнасці з вучэбнай камунікатыўнай сітуацыяй распрацоўваюцца практыкаванні на аснове ўзаемасувязі ўсіх відаў маўленчай дзейнасці. Навыкі чытання і разумення маўлення ўдасканальваюцца ў працэсе дзейнасці, якая мае практычнае значэнне. У цэнтры ўвагі знаходзяцца інфармацыйныя ўменні, якія матывуюцца патрэбамі вучняў набыць неабходныя звесткі. Такія практыкаванні будуць уключаць наступныя **заданні**: *прачытаць (наслухаць) тэкст і знайсці інфармацыю ў адпаведнасці з мэтавай устаноўкай, выявіць пазіцыю аўтара; перапрацаваць прачытанае і самастойна кампенсаваць недахоп звестак, абатіраючыся на ўласны вопыт; трансфармаваць форму тэксту з вершаванай у празайчную, захаваўшы асноўную думку; разгарнуць тэматычны сказ абзаца і інш.* У працэсе такой працы вучні ўсведамляюць камунікатыўныя якасці маўлення – багацце, правільнасць, выразнасць, вобразнасць і інш.

Развіццё *вымаўленчых уменняў (гаварэнне)* пры вывучэнні беларускай мовы павінна адбывацца з улікам асаблівасцей функцыянавання дзвюх блізкароднасных моў – рускай і беларускай. Фарміраванне двухмоўнай асобы прадугледжвае развіццё ўменняў маўленчай мабільнасці, магчымасці весці свабодна суразмоўніцтва на першай ці другой мове ў залежнасці ад камунікатыўнай сітуацыі. Разам з тым пры падрыхтоўцы вусных выказванняў неабходна вучыць аўтаномнаму выкарысанню сродкаў розных моўных сістэм. На выпрацоўку такіх уменняў накіраваны практыкаванні з **заданнямі** на складанне творчых

маналогаў і дыялогаў, пераказ, разгорнутыя адказы на пытанні, семантычнае мадэляванне (стварэнне тэксту на аснове камбінаванага спосабу тлумачэння значэння лексемы ў сукупнасці ўсіх лексіка-семантычных характарыстык), правільнае інтанаванне маўлення, на аснове чаго адбываецца ўразуменне камунікатыўнай значнасці інтанацыйных уменняў, бо калі “асобнае слова вымаўляецца з экспрэсіўнай інтанацыяй, то гэта ўжо не слова, а закончанае выказанне” [4, 37]. Важнае месца сярод камунікатыўна-маўленчых практыкаванняў займаюць *пераклад і моўная перапрацоўка тэксту (пераклад-пераказ)*. На думку Г.М. Валочкі, пераклад выступае “1) як сродак навучання мове..., што дазваляе глыбей засвоіць мову на ўсіх яе ўзроўнях; 2) як мэта навучання, г. зн. навучыць перакладаць і карыстацца перакладам у працэсе маўленчых зносін для забеспячэння сацыяльна-культурных патрэб, бо нават у межах адной дзяржавы (шматнацыянальнай) пераклад – гэта неад’емны кампанент у сістэме камунікацыі” [5, 24]. У працэсе творчага асэнсавання тэксту сродкамі другой мовы развіваюцца ўменні маўленчай мабільнасці вучняў і самакантролю ў час камунікацыі, замацоўваюцца спецыфічныя моўныя і маўленчыя нормы ў адрозненні ад рускай мовы.

Фарміраванне ўменняў *пісьмовай мовы* адбываецца на аснове ўзаема-связі вуснага і пісьмовага маўлення, матывуюцца рэальнымі патрэбамі стварэння тэкстаў (*электронных лістоў, sms-наведамленняў, віншаванняў, запрашэнняў і інш.*) у розных жыццёвых сітуацыях. Таму ў *заданнях* *указваюцца асаблівасці пэўнага жанру ў адпаведнасці са сферай маўлення – афіцыйнай ці неафіцыйнай, мэта, адрасат пісьмовага тэксту.*

Такім чынам, зместавае нападзенне камунікатыўна-арыентаванай тэхналогіі навучання беларускай мове, звязанае з асэнсаваннем і аналізам тэксту як адзінкі маўлення, садзейнічае як свядомаму, так і імпліцытнаму засваенню сутнасці моўных з’яў і маўленчых паняццяў, фарміраванню ўменняў маўленчай дзейнасці і ўсведамленню вучнямі камунікатыўных якасцей маўлення.

Заклучэнне. Камунікатыўна-арыентаванае навучанне беларускай мове садзейнічае ўсведамленню вучнямі сутнасці сацыяльнай функцыі беларускай мовы, спрыяе засваенню разнастайных формаў чалавечых узаемаадносін, пазнанню маральных і культурных каштоўнасцей свайго народа, спасціжэнню ролі мовы ў яго самавыражэнні. Інавацыйная арганізацыя вучэбнага працэсу забяспечыць у выніку дасягненне мэты моўнай адукацыі, а беларуская мова стане не толькі прадметам вывучэння, але і дзейным сродкам фарміравання асобы.

Спіс літаратуры

1. Методыка выкладання беларускай мовы / М.Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2007. – 448 с.
2. Мурына, Л.А. Сістэмна-функцыянальны і камунікатыўна-дзейнасны падыходы пры навучанні мовам у школе / Л.А. Мурына, Г.М.Валочка // Беларуская мова і літаратура. – 2006. – №10. – С. 28 – 32
3. Кудрявцева, Т.С. Современные подходы к обучению речи / Т.С. Кудрявцева // Русский язык в школе. – 1996. – № 3. – С. 3 – 7.
4. Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин; сост. С.Г. Бочаров.– М. : Искусство, 1986. – 444 с.
5. Валочка, Г.М. Лінгваметадычная сістэма развіцця звязнага маўлення школьнікаў пры навучанні беларускай мове : аўтарэф. дыс. ... д-ра пед. навук : 13.00.02 / Г.М. Валочка ; Нац. ін-т адукацыі. – Мінск, 2008.– 48 с.